

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Autor: Maissen, Alfons
Kapitel: 20: Professer Augustin Maissen : en survetsch dil lungatg romontsch
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 18.03.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

20. Professor Augustin Maissen en survetsch dil lungatg romontsch

Augustin Maissen ei oriunds de Sumvitg, naschius ils 18 de schaner 1921 a Glion. A Glion frequenta el la scola primara, a Mustér il gimnasi. Berna, Genevra e Friburg ein ils loghens de studi universitar. Doctorat a Friburg 1949. Dissertaziun: *Ornaments, inscripziuns e structura della casa sursilvana e grischuna*. Malgrad l'activitad ell'aviatica, en plirs sports, creschan interess culturals e daventan decisivs: studis della historia locala, digl art e dellas tradiziuns popularas, dils lungatgs e dellas litteraturas. Suondan viadis e dimoras egl jester: Londra ed Engheltiara 1949, Roma ed Italia 1950. Pli tard via-

dis de studi linguistic e cultural en Spagna. In sbargat ell'America 1951 ei de muntada: Minnesota, California, Virginia, New York. Dasperas contacts cun las culturas indiohispanas.

Sper la lavur de magister ell'America s'occupescha Augustin Maissen durant sias vacanzas cul studi dell'immigraziun retica e helvetica, retschercas per part comunicadas el Radio, en referats ed en gasettas. Suenten pliras professuras (Gimnasi de Sacramento en California, las universitads de William and Mary a Williamsburg, de Syracuse a Utica, New York) ei Augustin Maissen vegnius clamaus alla pli veglia universitad publica dils Stats Uni: The University of North Carolina, a Chapel Hill, sco professor de romanistica comparativa, surtut dils lungatgs minurs, cumpru il lungatg retoromontsch.

Quei itinerari destinaus en cumpleina libertad e de stablas impressiuns lai contonscher Maissen ina posiziun professionala unica per in Romontsch vi sur mar. Sper la lavur ordinada ed activa de clamada stoi aunc tonscher per il sribent, per il clom intern de scriver e viver enamiez il pievel romontsch. Egl Ischi festiv 1964 comparan sias empremas poesias cul tetel: *Solitudes* – poesias d'Ultramar. Ei setracta della selecziun de premura poetica, sereghigliada egl autur gia avon decennis. La presenta novella: *Ei dat biars Sontgaclus* ei comparida egl Ischi 1966. Las poesias sco era la novella ein vegnidas legidas cun grond interess. L'ediziun bibliofila che nus presentein cun questa caschun vegn a dar perdetga della qualitat litterara della novella. Omisduas lavurs reflecteschan legria e pitgiras dil liung e stentus itinerari american, naven dals emprems pass tschentai sin tiara franca dil Niev Mund. La regurdientscha visionaria e creativa deriva neu dal Vegl Mund, dal mund de siu origin, da sias tradiziuns. La dimora digl autur en ina farma romontscha all'entschatta ha surviu de ligiom denter ils dus Munds ella novella: *Ei dat biars Sontgaclus*. Per liung temps era la veta vivida en patria oriunda ruassada el subscient. Ella vegn alla surfatscha ed activa per el mument che las distanzas paran de smesar tutta regurdientscha oriunda. En quei mument sereghiglia cun forza igl intern e las ustonzas sesballunan, ed il poet e sribent sa palesar senza retenientscha:

*Leu, en questa jastra tiara
hai empriu en novs idioms
las canzuns d'amur, d'uiara
ch'han tagliau mes vegls ligioms ...*

La novella dil Sontgaclau ei pilver vegnida sbozzada en lungatg engles-american, mo ha survegniù glisch e tempra, fuorma e veta sin intschess retic, en viarva romontscha.

Professer Augustin Maissen ha era priu art e part, e quei cun detschartadad, dil combat per l'integritad de nossa viarva materna, ei s'intermess cun forza e curascha ella lutga per il manteniment dil lungatg mumma. Era sias duas lavurs sura menziunadas lain percorscher sin mintga pagina la medema attaschadadad e carezia per ils beins de nossa cultura e las atgnadads muntagnardas, per il lungatg artaus dals Rets, dals Latins e Romans.

Nies autur s'occupescha da decennis enneu culla historia e culs nums de nossas famiglias. Quei studi necessitescha extendidas visetas de bibliotecas ed arhivs en tiara ed egl jester. La presenta novella fuss segiramein buca stada pusseivla senza la pissiun per l'istoria locala en tut sias sromaziuns, della genealogia, della derivonza dils nums de nossas famiglias etc. Ella medema direcziun va il studi dils nums locals sin intschess romontsch e grischun, ils quals ein per part buca explicabels senza paregliaziun cun material universal. La predilecziun per la disposiziun toponomastica selai persequitar ella novella de Tramunt. Nies autur ei in meister della disposiziun, della combinaziun de persunas e loghens, dellas scumbigliadas e scarpliadas de situaziuns intretschadas. Fatgs misterius sepleigan e senuan per part en fuorma imaginativa e supponida, per part sebasonts sin fundament historic francu. En questa capaciad de svolver cun inschign e sentiment elements e material multifar, sedemuossa l'universalitad d'interess e de savida, d'atgna scoperta davart digl autur.

Gia nos umens della Renaschientscha retoromontscha sco Caspar Decurtins, Alfons Tuor, Flurin Camathias, Carli Fry ed auters, ein sespruai cun success de tonscher lur mauns sur las seivs restrenschidas de nies intschess. Lur pissiun e mira eran

d'anflar gronds exempels d'animaziun en lungatgs e naziuns pintgas e supprimidas. Els han transmess igl anim de quellas naziuns minuras en bunas versiuns romontschas. Augustin Maissen ei passaus els medems fastitgs. El ha buca mo tunschiu siu maun sur la classena. El ha giu caschun de serender sez per liung temps en quels loghens de cultura e lungatg parentai. Igl ei buca sclaus ch'el entaupi en arhivs lontans mussaments d'in saluteivel agir davart nos valents sribents della Renaschientscha d'avon pli ch'in tschentaner.

Augustin Maissen en retrospectiva

La sura emprova de metter sin pantun quei interessant um, era stada fatga avon 25 onns en connex cun ina ediziun bibliofila de sia novella: *Ei dat biars Sontgaclaus, e mo in ei il ver!* E la damonda che igl autur fa? *Co stat ei culs fauls?* Gliez intervegnin nus enten leger la novella gia all'entschatta. Il text de quella reediziun era staus screts gia bia pli baul, igl emprem en moda de sboz per engles american, silsunter publicaus en *Igl Ischi* 51, 1965, cun differents commentaris.

La novella, denter ficziun e realitad, sebasa, partenent la miraculosa comparida de Sontgaclau neuagiu da tschiel ella stiva dil *Caluster Sepantoni* e famiglia, provocada da bunas acziuns dil pign feagl *Durigallet* (-gallet; Gallus), sin vegl scartiram fictiv. La arrivada miraculosa dil Sontgaclau a Tramunt serevela pli tard, era entras engartada de veglias scartiras, relativada e naturala.

La tematica dil Sontgaclau remarcabel ha occupau Augustin Maissen tochen alla fin de sia veta, succedida ils 21 de matg 1992 a Glion, ella vegliadetgna de 71 onn. Aunc en greva malsogna reussescha ei, sper pliras autras lavurs, de far da sia historia fictiva ina nova versiun en fuorma da cudisch d'affons els 4 lungatgs svizzers. La secunda part dil tetel original: ... *e mo in ei il ver*, vegn supprimiu, che ha el text d'emprema fuorma tont'impurtonza! Il cudisch d'affons, realisaus 1991, ei titulaus cun *Martin ed il Sontgaclau*, cun numerus maletgs en colur da *Toja Isenring-Maissen*. Els enroman e percuoran en lur detagls frapants la cuorsa dellas acziuns.

Prof. dr. Augustin Maissen, da fundament historiograf, genealog, um de lungatg e cultura, cunzun intercurend ed interpretond ils lungatgs roman minurs, ha tuttina mai saviu sedistaccar d'emprovas litteraras. Quei dun e tschaffen sedemuossa gia en sias brevs dètg pietusas a P. Flurin dal temps de ses onns de scola primara a Glion. Quei medem tratg seresulta era da mellis brevs screttas el tschancun de 50 onns, che laian cuchegiar neuado versets, creaziuns linguistics originalas, poems sarcastics, beinduras ironics, cungi da skizzas fundamentalas bein fatgas. En quei senn capeschan ins ch'el serenta buca mo vid improvas poeticas tuttaviala seriusas, mobein, ina ga dau is, era vid sia novella dil *Sontgaclau*, ediziun della Revista Retoromontscha, 1969.

Da sias ovras, da ses artechels e da sias scartiras sparsas dat ei ina gliesta: *Publications List of Professor Augustin Maissen, Departement of Romance Language U.N.C., Chapel Hill, North Carolina, 1980*. Ei sa ca esser cheu il liug de repassar ils 170 numers dil repertuar. Augustin Maissen ei partius da questa veta senza grond rimbomb public. *Gregor Brunner*, amitg e coninteressent historic dat ina cuorta e buna survesta de plirs aspects de sia ovra e veta. La claustra de Mustér seregorda digl anteriur scolar els anno 30 egl annuari *Disentis*. E cheu sut suondan enzacons fatgs e patratgs d'in ch'ei staus varga 40 onns en direct e stretg contact cun Augustin Maissen, era luvrond e cussegliand en lavurs communablas.

In cuort avis

Suenter la matura a Musér, 1941, serenda il giuven student a Berna per il studi medicinal. Ses vers interess seconcentravanton sin autras materias, sin la historia, sin lungatgs e cultura. En ina brev dils 10 d'avrel 1946 vegn dau novas che il studi en medischina cali. A Genevra vai vinavon cull'economia. Mo gia 1947 sesanfla Augustin Maissen a Friburg per studis etnografics, linguistics, d'art e historia. Bia temps en quels onns d'uiara veva il survetsch militar sco observatur aviatic custau. Prominents mussaders a Friburg ein de numnar, denter auters igl enconuschent professor d'etnografia e digl art, *Wilhelm*

Schmidt. Quella straviulta de studi pretenda denton nova strategia. In tema de dissertaziun sto vegnir anflaus e fixaus. Quei daventa a Glion sin spassegiadas, caminond per liung viettas sper Glogn e Rein.

En famiglias de 9 e plirs fargliuns daventan els beinduras gronds, ils cals d'annadas. Cu il suttascet era, 1925 gia scolast, haveva il fraret Augustin (Tini) quater onns. E cu finiu tuts ils studis e scolast districtual a Glion, vev'el 15 onns ed era scolar gimnasial. 1943 era comparida la tesa: *Werkzeuge und Arbeitsmethoden des Holzhandwerks in Romanisch Bünden*, 12 onns pli tard da P. Flurin Maissen: *Mineralklüfte und Strahler der Surselva*, 1955. Omisduas lavurs ein d'argument mistergner e scientific. Tuts treis, derivonts da puressers, mo surtut carschi neuado da divers mistregns en lenn, che da lur vart dependents d'in triep auters mistregns gidonters, dev'ei era pil tierz, per Augustin Maissen pauc autras letgas. Cun siu exprimiu senn pigl art popular, stevan retschercas della *Casa purila* damaneivel. Da quei temps fuvan tals studis ferm en voga sin intschess federal e cantonal. Ei tuccava pia de serestrenscher, ed il tetel de lavur secloma: *Inscripfen, Ornamentik und Meister des Bauernhauses in der Surselva*.

Per dar l'entschatta vegn in sboz de questionari per la casa purila e siu contuorn tarmess ad Augustin Maissen. Ils 28-8-1947 van buns cussegls co pegliar a mauns la lavur. Il student va immediat o ella campagna alla lavur e sco tuts della famiglia Maissen, era el bien dessignader, cun a mauns in apparat de fotografar, buns calzers, bia calzerem. Ed aschia va la lavur hurti orda maun. En in onn vegn rabbitschau ensemen in reh ed interessant material, silsuenter tut stignau en 3 cudischs cun numerusas skizzas d'inscripziuns, d'annadas, d'inizialas de meisters e dils patruns casa. Buca emblidadas vegnan las figuraziuns d'art popular sin lenns de tschentament e dils sur- e sutfiniastras. Secapescha che plans fundamentals e de fassadas mauncan buc.

Pli tard, suenter l'acceptaziun della lavur ed il doctorat, 1959, vegnan plans de publicaziun fatgs. Igl autur fuva buca cuntents cun tut, leva amplificar la materia, luvrar tras da perfeczionist. Letgas d'editurs strusch en vesta, finanzas scarsas. In motiv che quei material stat zuppaus ed en ruaus perpeten, ei sia untgida

vi sur Mar cun decennis lavur vid ina nova carriera, cun lavurs academicas de tutta sort, era occupaus culla problematica romontscha. Controllond da present tut quei material, ston ins far per senn, suenter gleiti 50 onns, ch'enqual impurtonta part manca che sa denton vegnir reconstruida cun agid de sbozs e copias de controlla, tarmessas a siu temps al suttascrit. Problems caschuna il *relasch sparpigliau* d'Augustin Maissen; melis fotos e cedels sgulonts, stai fatgs pli per igl autur che per eventuels refatschents, fussen de zavarar, localisar e coordinar. E tuttina, in'ediziun de quei material fuss urgenta, demai bia della ornamentica, fixada da Augustin Maissen, 1946–1949, cun biaras agiuntas de pli tard, ei oz svanida dil tuttafatg.

Co igl autur ha priu a mauns metodicamentein sia lavur, se-sclara en connex cun differentas tarmessas de parts per controlla. En ina brev vegn scrit: *Difficultads! – Ina gronda part dellas casas ein midadas, alzadas. Aschia mauncan ils orzals e las inizialas. Entuladas de preits-casa cun schlondettas, manteladas alla moda nova, cunzun per las casas veglias; biaras gia destruidas (exempel: Vuorz!), ni en decadenza e tut neras, aschia che orzals ed ornaments ein buca pli d'eruir gest. Stentas specialas: liungs viadis, intragliauter 2–3 ga staus el medem liug per controllar e completar. L'emprema ga magari in interessant um buca leu, ni ch'ei plova, ni memia stgir per fotografar. Reiver per tetgs e preits entuorn. Runar scalas grevas ord clavaus, epi schar fugir il sulegl.*

Sine embargo (Ei seigi lubiu!): Ils bials resultats dattan gronda satisfacziun e regl de perscrutar vinavon vid quei fil complica!

La cantilena d'experienzas, bunas e mendras, secontinuescha. Ins intervegn en novas novas che 2000 casas seigien de controllar e ch'enzacontas melli fotografias spetgien silla apparatura.

Sin fundament de sias experienzas era Augustin Maissen dumandaus dal comite grischun per la *Casa purila* de far en Surselva novas retschercas. Sias miras fuvan denton gia drizzadas viers l'Engheltiara e l'America. Enstagl vegn il sribent de questas incumbensaus cun quella lavur. In manuscret de 336 paginas vegn screts sin numerus viadis tras la Surselva. 1200 fotografias, skizzas fundamentalas e de Fassadas de casas-lenn

vegnan fatgas. Durent quella lavur serepetan las medemas observaziuns ed autras biaras vitier. Tut quei material schai miert! – ei mai vegnius applicaus.

Augustin Maissen fuva da pign ensi attaschaus a siu tschespet patern. Lavurs historicas en arhivs, usits, lungatg. Tuttas emprovas d'anflar suenter ses examens finals, 1949, en in temps schi scars en lavurs in post tenor siu studi e sias inclinaziuns, ei caussa vana. El anfla, transitoriamein enzacons meins lavur a Thun sco organisatur cultural. Leu vegn sin siu giavisch dada la *Stiva de filar* orhestrada, cun grond success. 1950 eis el engaschaus da secretari interpret durent igl *Anno Santo* a Ruma el *Vatican*. El fuva era sespruaus de survegnir il post d'in tgirader de monuments el Grischun. Era en survetsch de secretari della Pro Helvetia vai buc. Ernst Laur, in um de format svizzer, vess bugen gidau. Denton adumbatten! Mo tuttina arriva sin giavisch de quei menader cultural, 1959, neu dall'universitad en *Virginia*, in respectabel artechel per il *Heimatwerk*, redigius da Ernst Laur. Quella lavur pertucca stadis, svilups e declins della casa purila en Surselva. Cun reha illustraziun vegnan ils fatgs documentai grondiusamein. Remarcabel per da gliez temps il vast e curaschus preambel da dr. Laur (mira Heimatschutz, annada 54, nr. 1, 1959).

1951 viadis de studi ed experienzas ell'America dil Nord. Da leu ano correspondent dil Radio svizzer en fatgs romontschs, grischuns e svizzers. Lavurs purilas dat ei a Minnesota tier ils parents Cahannes, possessurs de grondas farmas. Silsuenter survigilader en pliras funcziuns ed autras occupaziuns spuretgas per survivor ed avanzar – tut schit e bein, alla americana! 1953–1957 professor de lungatgs a Sacramento sisum la California. Da leu la remarcabla sentupada cun *prof. dr. Robert Billigmeier*, a Santa Barbara, ina enconuschenta famiglia, provenienta da immigraturs ord la Foppa. Ils cordials contacts de quels dus umens ein mai vegni interruts. Billigmeier e famiglia visetan da quei mument adina puspei il Grischun e la cuntrada romontscha, *el* rimnond material per siu grond ed impurtont cudisch sur dil lungatg romontsch. El ei compariu 1978 cul tettel: *A Crisis in Sviss-Pluralism*. Pli tard era edius en lungatg tudestg.

Ils ligioms de Augustin Maissen culla tiara romontscha, culla Surselva, restan vivs, schegie pli e pli invulvius en sia nova patria, l'America. 1957 daventa el burgheis american. Nuotaton-meins vein nus caschun d'animar Augustin Maissen per ina partida impurtontas lavurs sur della tiara romontscha e siu lungatg. Tut cuortamein annunziau, secapeta il suandont: En in *Radioscola* (RS) 1958, volum II, cudischet 6, contribuescha el en in'emissiun da *Teodosi Candinas* sur de *Clau Maissen*, la genealogia de quei enconuschent politicher dil 17avel tschentanner (1621–1678). Siu tetel secloma: *Clau Maissen – il semper-viv!* Quei um e quella schlatteina han occupau Augustin Maissen si'entira veta. Plirs manuscrets, mai publicai, spetgan silla levada. In de quels tracta la historia edificiala della *Casacrap* a Sumvitg. In auter ils antenats de Clau Maissen, ina tiarza dat interessants aspects sur dil *Bogn en Valtenigia*, che apparteneva da gliez temps a Clau Maissen.

Denton arriva en *Igl Ischi* 57, 1971, ina interessanta lavur, bein illustrada: *La casa cun igl um de fier*, sez dil capitani *Gilli Maissen* a Sumvitg, 1570. Da quella lavur exista in'ediziun bibliofila en: *Monumenta et documenta Ligae Grisae* I, 1975. Quella lavur peglia viaden egl art mural grischun, viaden en siu interess historic per Clau Maissen e siu contuorn e ses perdavons.

En RS I, cudischet 22, sepresenta igl American cun in'emissiun: *Ils Romontschs ell'America* cun silla cuviarta davos la gliesta dils varga 150 *emigrants*, passaschiers digl *onn dils biars*, 1854.

Augustin Maissen, passond era ell'America beinenqual dira torta dil destin, interrompeva adina puspei sia lavur stabla cun viadis a Mexico, ell'America dil sid, en Spagna e Frontscha. En quellas duas tiaras plirs onns sco directur de gruppas de students romanists dellas universitads della Carolina dil Nord, sco survigilader e menader. Ei settractava dellas universitads a Lyon ed a Sevilla. Preferidas cuntradas de visetas pli liungas, eran la *Catalugna* e la *Provenza* cun lur specials lungatgs minurs, bein enconuschents en translaziuns romontschas. Pliras gadas viadis prolunghi en Rumenia. Dapertut tschercond en bibliotecas ed arhivs fastitgs en fuorma de vegls cudischs ro-

montschs e scartiras, fastitgs de contacts culla tiara romontscha. El entaupa lunsch egl ost dell'Europa, ella Rumenia, in *Alfons Tuor* d'avon 100 onns e ligia quels fils cun atgnas activitads en gasettas ed en cercchels scientifics rumens. E secapescha, gnanc de tschintschar de sias liungas dimoras, onn per onn a Laax, liug de fargliuns e parents, en atgna casa cun cudischs e scartiras senza fin.

Il grond mund american ha adina entusiasmau Augustin Maissen, buca mo ils marcaus gronds, mobein era las grondas prerias, la campagna tras la quala ins sa caminar uras ora per puspei traversar ina vischnaunca. Co stueva quei parer ad el remarcabel, havend en giuvens onns mo de far dus pass enta Strada e Schnaus, o Castrisch, enta Peiden, si Luven, ora Schluein, vi Sevgein, si Ladir, Ruschein e Sursaissa. Igl ei pia buca de far curvien sch'el prepara per il RS II, cudischet 38, 1972 buca meins che 5 emissiuns sur dell'America dil Nord. Il cudischet cumpeglia 40 paginas cun varga 30 illustraziuns.

En RS III, cudischet 69, 1977 s'annunzia Augustin Maissen per la davosa ga en quella sparta. Las duas emissiuns ch'el compilescha han ils suandonts tetels: *Ils 'Cowboys' americans: Historia d'in herox nazional* e luscha: *Ils Indians dils Stats-Uni dell'America*. Augustin Maissen fuvava era s'occupaus dils lungatgs indians, demai representants de questa stirpa en sias lecziuns de lungatgs minurs, medians e dil romontsch. Ils cudischets RS dils Cowboys ed Indians han giu in grond success.

Las lavurs ed acziuns sura indicadas ein probabel buca stadas las activitads las pli rentadas vid la persuna da prof. Augustin Maissen. Artechels specials de tempra cultural-linguistica dat ei numerus. Nus numnein per semeglia: *l'Onomastica sursilvana*, Ischi 50, 1964, e separat en: *Revista Retoromontscha* (RRR). Vinavon compara: *L'Americanisaziun dils nums de schlatteina romontschs e grischuns*, ediziun RRR, 1965, ed en *Igl Ischi* 49, 1963. – 1978 compara dad el: *Ils nums de schlatteinas de Laax* (Mira: Laax, ina vischnaunca grischuna, Laax, eine Bündner Gemeinde, 1978).

La ferma veglia d'Augustin Maissen de propagar il lungatg romontsch e sia litteratura nua ch'el saveva e pudeva, viado el grond mund, demuossa sia instrucziun ellas differentas univer-

sitads. Sper ils ulteriurs lungatgs doceva el adina era romontsch en gruppas specialas. Deplorablamein ein ses collegs buca pli de survegnir. Cun siu amitg *prof. R. Billigmeier*, edeschan els, era per mied d'instrucziun, in interessant cudischet cul tetel: *Contemporary Romansh Poetry – Poesias romontschas contemporanas*; in tozzel poets romontschs vegnan presentai cun lur poesias las pli enconuschantas, e quei era en versiuns englesas. Ediziun: *Editorial «Cantera»*, Morelia, Mexico, 1959.

Sco in fil tgietschen va quella premura cun el tras sia veta. Nus alleghein mo aunc: *Gion Antoni Huonder* (1824–1867) culs originals dellas duas impurtontas poesias: *A Trun sut igl Ischi* e *Quei ei miu grep*. Ellas ein traslatadas en rumen, engles, franzos e spagnol. Lavur tenor in referat el ravugl della University of Cincinnati, Conference on Romance Languages and Literatures, May 1983.

Ella retscha de lavurs: *UNC bilingual series in median e minor romance literatures* scriva Augustin Maissen en cudischet 3: *Giacun Caspar Muoth Poesias – Poems*: «*Il tierz en quella buna cumpignia ei nies excellentissim 'Trubadur de Breil', Giacun Caspar Muoth. Ei ha num Vus ded ughegiar traduziuns dil Muoth en auters lungatgs, savend che ses originals – che tunan ferm e sunan clar – fan perfin enqual fastedi de capientscha allas novas generaziuns nativ-romontschas*».

En quei cudischet vegnan 10 poesias presentadas, per part fragments (A mesiras, Il cumin d'Ursera). Las versiuns en engles american ha *Mikle Ledgerwood* procurau. Ediziun: *Romansh Literature*, nr. 1 Fall, 1983.

Sia gronda premura fuvan ils arhivs per tut il mund entuorn, ils sursilvans, grischuns, statals, ils svizzers, arhivs en Spagna e Paris, ell'America: New York, Washington etc. Da Paris ina brev aunc 1988 ch'el hagi el senn de visitar igl arhiv a Versailles. Leu seigien impurtonts documents ed illustraziuns della schlatteina Maissen (mira Genealogia Maissen della Casacrap, 1346–1963, 13–15).

Ils Cahannes, neuagiu da Laus, secasonts a Capeder/Dardin, vegnan tractai genealogicamein ella *Cronica della famiglia Sep e Mengia Cahannes*, edida da *Maria Haefeli-Cahannes*, 1989, ell'ediziun: *Uniun Cuolm la Casa*.

Bein sia pli impurtonta ovra, realisada il pli davos mument, sepresenta en in cudisch bibliofil cul tetel: *Die Landrichter des grauen Bundes 1424-1799*, comparida 1990. Ediziun Arhiv Biografic della Ligia Grischa: *Siegel – Wappen – Biographien*, cun 175 fotografias dagl autur. Talas lavurs han giu occupau Augustin Maissen durant plirs decennis, editorialmein cunzun ensemen cun il *Schweizer Archiv für Heraldik*. Pliras parts dil cudisch eran gia comparidas leu.

In'egliada anavos en sia veta po, suenter gronds sforzs, haver satisfatg Augustin Maissen. Sco professor contonscha el cul temps all'Universitad de North Carolina la pli aulta menziun professorala. Con ferm ch'el fuva veramein ligiaus culla tiara che veva dau ad el paun e cuntenteivla lavur spirtala, la tiara della empermischun, demuossa siu giavisch d'astgar ruassar suenter sia mort el terratsch dil Niev Mund.

Patertgond a sias retschercas genealogicas ell'America, vegn el bein ad haver seregurdau de *Gion Battista* (John Baptist) *Maissen* ... da 1862 de nazionalitad americana, staus naschius ils 14-7-1826 a Luorscha (Val Bregna) e morts a Wapakoneta ils 1-11-1878, staus emigraus igl onn dils biars, 1854. El era scrinari, impressari ed artisan a Wapakoneta (Ohio), 1860 arhitect della baselgia de s. Giusep, dessignader dellas cruschs fier dil santeri e dell'orgla a Wapakoneta. *Augustin Maissen* veva giu viu tut quei cun agens eglis; en Surselva ha el rimnau durant biars onns en per 40 cruschs fossa battidas en fier, fuormas goticas tochen viaden alla fin dil 19avel tschentaner. Oz ein quellas segiradas el Museum Regional Surselva, Casa Carniec a Glion.

Siu giavisch d'haver sin fossa ina crusch, battida en fier da nos fravis sursilvans dils temps vargai, ei vegnius exaudius. (Mira: Maissen della Casacrap, *Genealogia* 1346-1963 e *Heimatschutz* nr. 1, 1959).

La tiara romontscha, la derivonza e siu lungatg matern fuvan per Augustin Maissen en sesez tut! Las hurschas internas dil moviment romontsch vevan permalau el. El fuva serebalzaus, senza success. Era l'influenza de sia greva malsogna e la segirtad de buca pli saver finir lavurs che stevan a cor ad el, umbri-veschan siu intern schizun enviers amitgs e reals fauturs. Siu intelletg resta denton clars tochen il davos mument. Ed en se-

renitad e perfetga ruasseivladad bratta el las umbrivas de quest mund cul sulegl etern.

Sur ina scarsa annunzia de mort stat in citat de s. Augustin:

*Inquietum est cor nostrum
donec requiescat in te*

Ed in'aggiunta:

*Siu ruaus anfla el el santeri
Lake Badus, Ramona USA*

Solituds

Poesias d'ultramar 1950–1960 da Augustin Maissen

Emprova d'interpretaziun

L'explicaziun d'ina poesia ha buca gl'intent de vegnir a fin, d'arrivar a sligiazions definitivas. Biaras nianzas restan beinduras, secund il character dell'ovra, nunsligiadas. In vacuum sefa valer denter poet e lectur. Denter ils dus s'intermetta magari il nausch e temiu um critic, il critic litterar. Quel vegn plitost giavischaus dal lectur che dal poet ni sribent. Il poet va mo d'accord cun ina capacitad de criticher, cun in'autoritad. Denter plirs della pleva gita denton strusch dus che s'accordan, e las differentas sligiazions e nianziazions van segir era buca adina a prau cull'idea dil poet sez.

Sper seriusas emprovas de contonscher objectividad, munglass il criticher era haver la curascha ded exprimer personalmein si'emprema idea, sia inspiraziun independenta suenter la lectura e studi profund. De gronda impurtonza ei il contact cun il poet. Ei dat lu segiramein meins sviadas d'interpretaziun. Il poet interpellau sa denton era vegnir en perfetg, rispunda mo cun schanetg e cun adatg. Forsa cun malaveglia vegn el pertscharts de detagls e de concepziuns buca pli presentas agli, ch'eran vegni dal subconscious. En in dialog denter

poet e criticher sai dar muments nua che omisdus lain dar l'arma. Tochen cheu e buca pli lunsch. Vegnir a fin cull'explicaziun fuss ton sco la fin della poesia insumma.

Sur dil tschaffen de versificar patratgs ed ideas da *Augustin Maissen* ei gia stau discuors. Las emprovas poeticas tunschevan denton darar alla promtezia de publicaziun.

Las sis poesias che suondan fan in'excepziun! Ellas ein stadas giavischadas 1964 per *Igl Ischi festiv 50*. Quell'amogna ha giu dau in stausch a nova revisiun e perfecziun.

Per capir endretg il cuntegn dellas poesias e cun quel era il poet, ston ins prender en mira siu marcauet de *Glion* sper las rivas de Glogn e Rein, siu origin, l'entira Foppa! Quei mund giuvenil ha incantau el en tutta ed intensiva maniera.

Vegn lu, per forza, il grond mund aviert, cunzun quel dils *Stats Uni dell'America*, che mida canzun! Ina ruptura, in niev patertgar entra, ei denton mai el cass de far sfugir ils emprems onns de veta, siu origin. Il clom enviers la patria resta adina vivents, mai stizzonts.

Da mintgina dellas poesias resorta quei sentiment dualistic che caschuna beinduras conflicts interns, in ferm schar encre-scher per ils beins della patria, per siu lungatg, per ils de casa.

Nus tralaschein en quei liug de publicar commentaris existents, renviein denton il lectur als commentaris digl Ischi 50, allas paginas 135-161.

Igl ei interessant de veser co il poet proceda, co el capescha de schar purtar egl ault patratgs e visiuns sin segiras spatlas realas de quest mund. Per contonscher confins reals de sia patria, numna el ils rempars confinonts. Ils 4 zenns de siu liug natal resunan el lontan, ferm interruts da harmonias jastras de tuchiezs. L'aua, la forza de quei element schi impurtont, stat botta en sia entira clarezia, en sias cuorsas dalla fontauna alla mar, ch'el less veser pli tard. *Las criuas virginalas auas, las forzas de nies flum il Rein*, senta el dapertut cull'atgna persona, quei spegl ual che serocla neuagiu dalla muntogna, la forza movimentala che fa ir la roda ded aua per la resgia en tura. Quella forza reala porta la finala il bandunau neu sur mar en patria sin in nibel seformaus d'auas virginalas.

*Westward on the high-hilled plains
Where for me the world began ...
A. E. Houseman (1859–1936), A Shropshire Lad*

Ei dev'in temps ch'il mund calava

*Ei dev'in temps ch'il mund calava,
en Foppa, o sils praus e cons,
gl'affon leu tuts ils beins anflava,
igl egl vev'aunc negins engons ...*

*Savevel nuot ch'ei dett'in Cuera,
mironde el clar della damaun ...
Per mei mav'ei encunter sera
davos il nas dil grep Mundaun ...*

*Al sid leu stev'il Pez la Pala,
«la fravgia» dil favugn savens ...
Al nord vesevel jeu la «scala»
che mav'a tschiel, si tras Salens ...*

*Lu, tuttenin'hai dau scurlada,
ed jeu cul mund sun staus carschius,
ina cardientsch'ei spert curdada,
il malruaus ei spert naschius ...*

*Ei dev'in temps ch'il mund calava,
en Foppa, o sils praus e cons,
gl'affon leu tuts ils beins anflava,
igl egl vev'aunc negins engons ...*

Universitad de William & Mary
Primavera 1960

Jeu laschel encrescher pils quater zenns

(Ina canzun)

*Jeu laschel encrescher pils quater zenns
dil vitg natal,
ch'jeu erel disaus de tedlar schi savens,
vibrond lur tuchiez tras la tgeua val,
la tgeua val!
Jeu laschel encrescher pils quater zenns
dil vitg natal!*

*Seregordel aunc bein ch'ei clamavan fervents
a mi comiau:
«Qual seigi tiu tierm ella rosa dils vents,
romontschs ei tiu stigma, e quel has artau,
e quel has artau!»
Seregordel aunc bein ch'ei clamavan fervents
a mi comiau!*

*Jeu quetel d'udir aunc adina quels tuns
en miu dadens,
regalan marclond il miu cor cun lur duns:
«O tuorna silmeins a casa, murents,
a casa, murents!»
Jeu quetel d'udir aunc adina quels tuns,
en miu dadens!*

Nova Helvezia en California 1956

Tut persuls, e quei la sera

*Tut persuls, e quei la sera,
suentar mia tarda tscheina,
mirel jeu cun stauncla tschera
viaden en la fueina --
E miseria mei surmeina ...
- «Mia veta fuss cumpleina!» -
Aschi nov'aunc la fimera,
less, - strusch anfla ina geina
tras la tgaminada nera --
- «Dat ei ina glisch ch'ei vera? »*

*Pront ei cufla, dat fughera,
ils barcuns fan ballabeina,
quei ch'in toc burniu aunc era,
ei uss flomma -- e sereina
mi'egliad'ensi semeina ...*

Camona dils Alpins
Sierra Nevada de California 1957

La canzun che mia mumma ...

*La canzun che mia mumma
vev'a mi da pign cantau,
sundel loschs de dir, ch'insumma
mai zacu hai emblidau ...*

*Quasi staus en mintga tiara,
hai empriu en novs idioms
las canzuns d'amur, d'uiara,
ch'han tagliau mes vegls ligioms ...*

*Mo en dis de grond'avira,
d'abandun, per sedustar,
della mumma sia lira
spert entschiet hai a cantar ...*

*La canzun che mia mumma
vev'a mi da pign cantau,
ha puspei, e quei in summa
l'olma mia consolau ...*

Sacramento de California 1956

Nuestras vidas son los rios
Que van a dar en la mar ...

Jorge Manrique (1440–1479),
Coplas por la muerte de su padre

Da pign, dil temps cu mia mumma

*Da pign, dil temps cu mia mumma
prendeva mei al dutg dell'acla,
che vivs ruclava dalla tuma
en spir cristagls e senza macla:
cheu ponderavel jeu: «tgisa, –
con lunsch quell'aua po fugir?» –
E mumma scheva: «ella va ...
sto tochen alla mar currir!» –
– «Ai, tut quell'aua» – miu sinzur –
«vi jeu in di ir a mirar,
cu jeu sun gronds vi far quei tur,
lunsch vi suls cuolms mon alla mar,
la mar, la mar, la mar ...»*

*Daditg ei mumma id'en fossa,
ed jeu sun uss in tozzel onns
egl jester, lunsch naven da nossa
cas' e cuort dils perdavons ...
Sun cheu sper quella tresta mar
che sparta mei dals giuvens dis,
cu jeu tedlavel il cantar
dil dutg che gneva giud parvis ...
Schischend el cauld sablun rivaun
cupidel en vagrant semiar –
In nibel alv mei aulza plaun
tras l'ari' a casa, sur la mar,
la mar, la mar, la mar ...*

Peninsla della Plontaziun Mediana
Williamsburg en Virginia, 1960

Las criuas, virginalas auas

(Las forzas de nies flum il Rein)

*Las criuas, virginalas auas
hai gia schigiau cu mumma mava
sper riva, ed en freidas, blauas
buolas mes pigiuts bugnava:
Che jeu sentevel grondamein
las forzas de nies flum il Rein ...*

*Sco mat de cuolm semiond sils aults
de Breil udevel sinfonias
ch'ils dutgs fagevan cun lur saults
e siglioppems de melodias:
Che jeu sentevel grondamein
las forzas de nies flum il Rein ...*

*Cu jeu gidavel en las resgias
leu nu' ch'il bab haveva lenna,
las auas buoras sco las bestgas
permiez tagliavan, – sc'in'enzenna:
Che jeu sentevel grondamein
las forzas de nies flum il Rein ...*

*Pli tard, egl jester vi sur mar,
quels tschallatems han mai tschessau
de mei a casa carmalar –
«Ti vuls turnar!» ha ei clamau:
Che jeu sentevel grondamein
las forzas de nies flum il Rein ...*

Sil bastiment Amerigo Vespucci
Panama–Genua, calonda settember 1957